

Príspevok Geografického časopisu k starostlivosti o životné prostredie

Ira, V.: Contribution of the Geografický časopis Journal to Environmental Care. *Životné prostredie*, 2017, 51, 2, p. 93 – 96.

The Geographical Journal, Geografický časopis, publishes original and timely scientific articles which advance knowledge in all fields of geography and presents significant contributions from related disciplines including the environmental sciences. Papers are mostly devoted to geographical research of Slovakia and to geographical theory and methods. The journal also includes short research notes and overview articles. Papers are written in the Slovak language with English summary or in English and occasionally in Czech and some other world languages. As environmental concerns become increasingly important, spatio-temporal aspects of the environment have been an issue of interest, driving research agenda in this area. The subject matter areas with special focus on environment include: environmental quality, environmental impact, temporal/spatial approaches, landscape analyses and syntheses, land-use/land cover change, sustainability and quality of life. This study presents a comprehensive review of developments in environmentally related research articles published in Geografický časopis from 1949 to 2016. More than 1,300 articles are analysed and results are presented with discussion of research articles by period, research focus, research type, and key findings. Conclusions and recommendations for future research are then offered.

Key words: Geografický časopis journal, man-environment relationship, environmental research, geographical approach, Slovakia

V prostredí sa odohrávajú udalosti, ktoré nás ovplyvňujú, ale zároveň toto prostredie sa neustále mení v dôsledku všetkého, čo robíme. Tento vzťah medzi nami a naším prostredím je nevyhnutný z hľadiska života. Je náročný z hľadiska starostlivosti, spravovania a je do značnej miery závislý od doby, v ktorej žijeme.

Koncept geografie ako štúdia vzťahu človeka a prostredia je veľmi starý. Objavujeme ho v geografii starých Grékov, Rimanov, ale aj u indických, čínskych a arabských geografov. S environmentálnou tematikou sa stretávame počas celého 19. storočia (Humbolt, Ritter, Darwin, Ratzel) rovnako ako neskôr u významných geografov, akými boli napr. Hettner, Vidal de Lablache a ďalší. Otázka vzťahu človek – prostredie sa nevyhnutne stáva aj jednou z centrálnych tém najstarších vedeckých geografických časopisov v Nemecku, Francúzsku a Veľkej Británii.

Geografický časopis, ktorého počiatky sa datujú do obdobia po druhej svetovej vojne, sa zaradil medzi početné geografické periodiká, ktoré sa permanentne venujú problematike (životného) prostredia. Cieľom príspevku je zmapovať význam tohto periodika z hľadiska záujmu o problematiku životného prostredia. Článok sa opiera o podrobnejšie analýzy environmentálnej problematiky v geografickej komunite na Slovensku (Drdoš, 1994; Huba, 2008) a príspevky zaoberajúce sa aj analýzou samotného periodika (Ira, 2013; Ira, Ďurišová, Šuška, 2016). Práca dokumentuje stručný rozbor periodika z formálnej i obsahovej stránky a zameriava sa na obsahovú analýzu príspevkov venovaných environmentálnej problematike.

Základná charakteristika Geografického časopisu

Geografický časopis (ISSN 0016-7193) je recenzovaný vedecký časopis, ktorý uverejňuje pôvodné vedecké štúdie, prinášajúce najnovšie poznatky zo všetkých oblastí geografie a významné príspevky z príbuzných vedných disciplín (napr. krajinnej ekológie, hydrológie, klimatológie, pedológie, sociológie, demografie). Pri výbere príspevkov sa uprednostňujú najmä štúdie venované geografickému výskumu Slovenska a blízkych krajín, ako i teoreticko-metodologickým otázkam geografického bádania.

V roku 2017 vstúpil Geografický časopis do 69. ročníka svojej existencie. Zrod a genéza tohto periodika je spojená s históriou jeho vydavateľa, a to bývalého Zemepisného ústavu Slovenskej akadémie vied a umení (SAVU) a dnešnej nástupníckej organizácie Geografického ústavu SAV (od roku 1963). Časopis vznikol v roku 1949 pod názvom *Geographica Slovaca* ako zborník príspevkov venovaných zakladateľovi modernej slovenskej geografie profesorovi J. Hromádkovi. Ďalšie tri roky (1950 – 1952) vychádzal pod názvom *Zemepisný sborník SAVU*. V roku 1953 sa novým štatútom mení Zemepisný ústav SAVU na Zemepisný ústav SAV a od tohto roku sa publikovanie periodika uvádza pod súčasným názvom – *Geografický časopis*. Počas 64 rokov vychádzania pod týmto názvom časopis prechádzal viacerými obsahovými i formálnymi zmenami. Vychádza v slovenskom jazyku

s anglickým resumé, prípadne v anglickom jazyku so slovenským resumé. Periodicita vydávania bola počas celého obdobia štvrtročná (štyri čísla ročne), zriedkavo sa vyskytli aj dvojčísła.

V rokoch 1949 – 2016 bolo vydaných 247 čísiel a v časopise bolo uverejnených 1 327 článkov, štúdií a vedeckých správ. Geografický časopis ako jediný slovenský časopis z odboru geografie je indexovaný v databáze SCOPUS, a to v období 1979 – 1995 a od roku 2007 doteraz. Výber záznamov z Geografického časopisu sme zistili aj v bibliografických databázach Georef, ECONIS, Geobibline.

Najvýraznejšiu skupinu prispievateľov v Geografickom časopise tvoria slovenskí a českí geografi z vedeckých a výskumných inštitúcií a vysokých škôl a, samozrejme, najpočetnejšie sú zastúpení autori z Geografického ústavu SAV. Zo zahraničných prispievateľov publikovali v časopise autori z Poľska, Nemecka, bývalého Sovietskeho zväzu a Ruska, Maďarska, Rumunska, USA, Rakúska, Anglicka, Francúzska, ale aj iných krajín – z Talianska, Írska, Slovinska, Japonska, Sudánu, Holandska, Švajčiarska, Kanady, Iraku, Mexika, Indie, Fínska, Bulharska, Ukrajiny, Egypta.

Autorsky boli najzastúpenejší v časopise pracovníci Geografického ústavu SAV a katedier Prírodovede

deckej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. J. Urbánek uverejnil v Geografickom časopise ako autor, príp. spoluautor 42 a bývalý riaditeľ E. Mazúr 39 príspevkov. Viaceré z nich sa venovali problematike prostredia predovšetkým z teoretického hľadiska. Ďalších deväť autorov publikovalo v časopise viac ako dvadsať článkov (J. Pravda, P. Plesník, J. Oľahel, M. Lukniš, J. Feranec, P. Mariot, J. Kvitkovič, J. Krcho a E. Solín), z ktorých viaceré sa sústredili na environmentálne orientované témy.

Environmentálna problematika v Geografickom časopise

Prvé články venované životnému prostrediu sa objavujú už v 50. rokoch 20. storočia najmä medzi štúdiami fyzických geografov (napr. štúdiá Š. Bučka z roku 1956 o výmoľovej erózii v povodí Hornádu). Od 70. rokov sa začínajú systematicky objavovať články s explicitne environmentálnou problematikou. Ide napr. o historicko-geografickú štúdiu J. Žudela z roku 1974 *Vplyv ekonomickej činnosti Fuggerovcov na životné prostredie v oblasti Červenokamenského panstva v rokoch 1535 – 1583*, článok geomorfológa J. Činčuru z roku 1975 *Kotliny – dôležitá súčasť životného prostredia Slovenska* alebo príspevok humánneho geografa Š. Očovského z roku 1975 o úlohe sféry služieb pri tvorbe životného prostredia. V roku 1976 v Geografickom časopise publikoval P. Radváni *Náčrt súčasného stavu geografického výskumu životného prostredia a jeho potenciálnych možností v rámci Slovenska* a P. Mariot sa v teoreticko-metodologicky zameranom príspevku z roku 1979 sústredil na *Metodické aspekty tvorby teritoriálnych modelov životného prostredia*. Naliehavosť potrieb riešiť narastajúce disproporcie vo vzťahu človek – prostredie a zároveň nezastupiteľnosť geografie pri riešení týchto problémov zdôrazňujú E. Mazúr, J. Drdoš a J. Urbánek v štúdiu z roku 1980 *Geography and Changing World* (Geografia a meniaci sa svet).

Od 70. rokov sa environmentálna problematika stáva súčasťou komplexného výskumu krajiny. V analyzovanom periodiku ide napr. o štúdiu belgického geografa F. Snakena z roku 1977, v ktorej sa venuje otázkam životného prostredia pomocou integrovaného výskumu krajiny, a príspevok renomovaného holandského geografa I. S. Zonnevelde, uverejnený v roku 1980 s názvom *The Landscape, our Environment* (Krajina, naše prostredie). Traja významní autori z Geografického ústavu SAV J. Drdoš, J. Urbánek a E. Mazúr sa v roku 1980 podrobnejšie zaoberali úlohou krajinných syntéz pri riešení zásadných problémov v životnom prostredí. Neskôr, v roku 1983, tí istí autori uverejnili zásadný článok zameraný na východiská a smerovanie krajinných syntéz. *Štrnásť krokov na ceste za krajinným plánom* načrtol v originálnej štúdiu M. Huba v roku 1982.

Urbánne prostredie sa stalo predmetom záujmu vo viacerých príspevkoch uverejnených v časopise. Napríklad P. Radváni sa v svojom článku z roku 1978 zaoberal otázkami životného prostredia z aspektu prírodných predpokladov urbanizácie Slovenska, významný maďarský geograf S. Katona sa sústredil v príspevku z roku 1979 na hodnotenie antropických vplyvov na životné prostredie v budapeštianskej aglomerácii a P. Radváni v článku publikovanom v roku 1982 sa sústredil na priestorové aspekty životného prostredia mesta a možnosti riešenia jeho problémov.

Aktuálna problematika životného prostredia sa objavila aj v článkoch zameraných na didaktiku geografie. V roku 1978 publikuje F. Kele niekoľko poznámok k problematike učiva o životnom prostredí v zemepise a ten istý autor neskôr v roku 1981 venuje pozornosť významu informácií o životnom prostredí v systéme regionálno-geografického učiva na základnej škole.

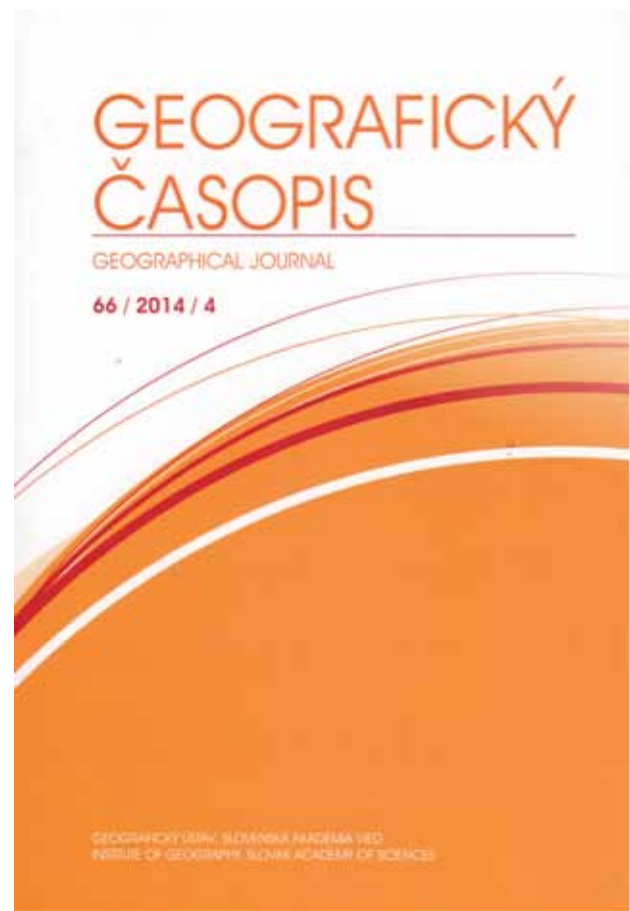
Prognostické a prevenčné aspekty ochrany a tvorby životného prostredia rozoberali E. Mazúr a J. Urbánek v článku publikovanom v roku 1984, pričom konštatovali, že problematika životného prostredia nevznikla ako výsledok teoreticko-vedeckých úvah, ale ako tlak spoločenskej praxe na aplikáciu problémového prístupu. Spoločenská prax nastoľuje problematiku životného prostredia v dvoch ťažiskových aspektoch – terapeutickým a preventívno-prognostickým.

Posudzovania vplyvov na životné prostredie sa stalo témou niekoľkých príspevkov uverejnených na stránkach časopisu. Napríklad M. Lehotský so spoluautormi v roku 1989 predstavili environmentálny prístup k hodnoteniu vplyvu diaľnice na krajinu, R. Andrášik sa v roku 1999 zamerl na hodnotenie environmentálnych rizík abiotickéj zložky krajiny.

Problematiky životného prostredia sa dotkla aj krajinnoekologicky orientovaná práca publikovaná v roku 1999, zameraná na dve metodiky – LANDEP a ekologickú únosnosť krajiny od T. Hrnčiarovej.

Hodnotenie využitia a zmien krajiny, zmien krajiny pokrývky na rôznych regionálnych úrovniach sa v environmentálnych kontextoch objavuje v Geografickom časopise v publikáciách viacerých autorov (napr. T. Cebecauer, V. Falťan, J. Feranec, M. Kopecká, J. Oľahel, M. Súľovský, M. Šúri) predovšetkým po roku 2000. Určité súvislosti s problematikou prostredia možno nájsť v ostatných rokoch napr. aj v dvoch príspevkoch z geografie času (*Time-Geography*). V roku 2010 autori P. Klapka a H. Roubalíková skúmali časovo-priestorový kontext ľudských činností v urbánnom prostredí a v roku 2014 autori z Geografického ústavu SAV V. Ira, M. Madajová, B. Chrenka, R. Facunová v marginálnom prostredí rurálneho horského územia.

Environmentálne orientované štúdie ovplyvnené koncepciou udržateľného rozvoja sa objavovali v Geografickom časopise od polovice 90. rokov mi-

nulého storočia. Napríklad M. Huba a V. Ira uverejnili v roku 1996 štúdiu o koncepcii udržateľnosti vo vzťahu k niektorým geografickým aspektom vývoja Slovenska. P. Klapka sa v článku z roku 2007 sústredil na teóriu a aplikácie koncepcie udržateľnosti na regionálnej úrovni a kolektív viacerých autorov na čele s J. Hanušinom v roku 2008 prezentoval výsledky výskumu zameraného na chránené územia v kontexte vybraných aspektov udržateľnosti v regióne Tatier.

Problematika kvality života, ktorá v sebe zahŕňa aj pohľady na kvalitu prostredia ako na jednu zo svojich základných podmienok, sa objavuje v niekoľkých príspevkoch uverejnených v Geografickom časopise (napr. v roku 2008 štúdia zameraná na kvalitu života v urbánnom prostredí Bratislavy a v tom istom roku článok venovaný základnej infraštruktúre bytov v okresoch SR ako jednému z ukazovateľov kvality života alebo štúdia z roku 2009 o kvalite života a jej priestorovej diferenciacii v okresoch Slovenska).

Z najnovších environmentálne zameraných príspevkov (z roku 2015, autori D. Šebo a M. Huba) možno spomenúť nový pohľad na rurálne prostredie cez tri znaky cieľovej kvality krajiny.

Tematicky blízky bol aj článok J. Oľahela uverejnený v Geografickom časopise už v roku 1980, zamera-

ný na štúdium percepcie krajinskej scenérie.

V auguste 1994 sa v Prahe konala úspešná regionálna konferencia Medzinárodnej geografickej únie (IGU) s názvom *Environment and Quality of Life in Central Europe: Problems of Transition* (Životné prostredie a kvalita života v strednej Európe: otázky tranzície). Jednou zo šiestich oblastí, ktorým sa venovala pozornosť, bolo životné prostredie (s témami životné prostredie a spoločnosť z geografickej perspektívy, spoločnosť a krajina, krajinná ekológia a geografia a ochrana prírody). Geografický časopis zareagoval na vyhlásené témy regionálnej konferencie a publikoval jedno číslo (2/1994) venované tomuto pre stredo-európsku geografiu mimoriadnemu podujatiu, organizovanému českými a slovenskými geografmi. J. Drdoš sa v príspevku *Environmental Research in Slovakia: Foundations, Current State, Perspectives* (Environmentálny výskum na Slovensku: začiatky, súčasný stav, perspektívy) sústredil na presun ťažiska geografických výskumov na subjekt prostredie – človek, ktorý vnímaním prostredia cez svoje záujmy formuje environmentálne vedomie, správanie a postoje k prostrediu. Významnú úlohu získava problematika environmentálnych hazardov a rizík. Interdisciplinárna environmentálna výskumná oblasť sa podľa J. Drdoša posúva na rozhranie medzi prírodné a sociálne vedy.

Kolektív autorov J. Drdoš, V. Ira, J. Jakál, D. Kollár, A. Krajčír, V. Székely a J. Szöllös sa vo viacerých príspevkoch sústredil na výskum vzťahu človek – prostredie v Hornonitrianskej kotline. Jednotlivé príspevky sa orientovali na rozšírenie vybraných ochorení obehovej sústavy, energetický priemysel, percepciu prostredia a environmentálne vedomie v oblasti s narušeným prostredím, na ohrozenosť vybraných typov krajiny antropickými aktivitami a na význam percepcie a hodnotenia v priestorovom správaní človeka. Uvedené číslo časopisu uzatváral teoreticko-metodologicky ladený príspevok J. Urbánka *Krajina: vizuálna skúsenosť s priestorom*.

* * *

Príspevok Geografického časopisu k starostlivosti o životné prostredie má širokospektrálny charakter. Prvé príspevky boli venované fyzicko-geografickým aspektom, neskôr sa objavujú štúdie zamerané na teoretické uchopenie problematiky životného prostredia. Environmentálna problematika sa na stránkach časopisu riešila v kontextoch výskumov zameraných na krajinnú syntézu, zmeny krajinskej pokrývky, hodnotenie vplyvov činností na jednotlivé zložky krajiny, ako aj na krajinné prostredie ako celok, percepciu prostredia/krajiny, udržateľnosť a kvalitu života, aplikáciu časovo-priestorových prístupov k hodnoteniu činnosti človeka v prostredí vrátane dôsledku jej vplyvov atď.

Vzhľadom na to, že globálny diskurz sa presúva od porozumenia a vysvetľovania environmentálnych problémov k rýchlym a efektívnym riešeniam, treba integrovať aj pohľad spoločenských a humanitných vied na problémy zmien v životnom prostredí či už na miestnej, regionálnej, alebo globálnej úrovni (O'Brien, 2010). Geografický časopis, ktorý publikuje aj príspevky z viacerých oblastí geografie vrátane humanitnej geografie, zamerané napr. na subjektívne vnímanie a hodnotenie prostredia, udržateľnosť a kvalitu života, a kladie dôraz na problematiku zmien v území (krajine, prostredí) vrátane transformačných spoločenských zmien, má potenciál i do budúcnosti seriózne sa venovať environmentálnej problematike a prinášať nové impulzy pre efektívnejšie riešenia a starostlivosť o naše životné prostredie a jeho kvalitu.

Príspevok vznikol s podporou Vedeckej grantovej agentúry MŠVVaŠ SR a SAV č. 2/0023/15 na projekt Analýza časovo-priestorovej dynamiky vybraných štruktúr kultúrnej krajiny Slovenska, ich ochrana a udržateľné využívanie.

Literatúra

- Drdoš, J.: *Environmental Research in Slovakia: Foundations, Current State, Perspectives*. Geografický časopis, 1994, 46, 2, p. 117 – 129.
- Huba, M.: *Výskum životného prostredia v slovenskej geografii s dôrazom na Geografický ústav SAV*. Geografický časopis, 2008, 60, 4, s. 363 – 394.
- Ira, V.: *História a súčasný stav vedeckovýskumnej činnosti Geografického ústavu Slovenskej akadémie vied*. In: Ira, V., Michniak, D., Šuška, P., Šveda, M. (eds.): *Reflexie časovo-priestorových výskumov v geografii*. Zborník abstraktov z Konferencie pri príležitosti 70. výročia založenia Geografického ústavu SAV. Bratislava: Geografický ústav SAV, 2013, s. 7 – 12.
- Ira, V., Ďurišová, E., Šuška, P.: *Geografický časopis (Geographical Journal) in Time and Central European Space*. In: Lněnička, L. (ed.): *Central Europe Area in View of Current Geography*. Proceedings of 23rd Central European Conference. Brno: Masaryk University, 2016, p. 455 – 459.
- O'Brien, K.: *Responding to Environmental Change: A New Age for Human Geography?* Progress in Human Geography, 2010, 35, 4, p. 542 – 549.

prof. RNDr. Vladimír Ira, CSc., geogira@savba.sk
Geografický ústav SAV, Štefánikova 49, 814 73 Bratislava